

цьому контексті і треба розглядати роль держави та ТНК у глобалізованому світі.

Сучасні ТНК характеризуються досить самостійною і вагомою роллю в глобальній економіці та політиці. ТНК і національні держави зрівнюються за потенціалом та ступенем впливу. Але занепокоєність викликає те, що сьогодні в рамках нового світового економічного порядку закладаються основи, які підтримують роль національних держав. Для боротьби проти відповідних тенденцій, як правило, пропонується створення транснаціональних політичних рухів та інститутів, досить впливових для обмеження влади транснаціональних корпорацій. Це, безумовно, важливо й корисно. Але важливіше зрозуміти інше. Джерелом могутності ТНК є їх союз і взаємодія із сильною та дієздатною національною державою, а відтак, транснаціональні політичні рухи та інститути не здатні функціонувати ефективно самі по собі, без опори на національні інтереси держав, особливо тих, які для транснаціональних капіталів є об'єктом експансії й експлуатації.

IV. Висновки

З огляду на закономірності глобалізації світу, появу нових суб'єктів світової економіки та геополітики, нових центрів сили, особливості їх взаємодії і балансу недоцільно говорити про якесь неминуче послаблення ролі держави, зведення її до "компактного і недорогого" апарату контролю та нагляду за дотриманням загальноприйнятих правил. У нових умовах формуються і нові реалії, а отже, виникає інше середовище для функціонування національних держав. Держава стає наймогутнішим та найвідповідальнішим суб'єктом представництва й захисту національних інтересів країни перед лицем поки

що єдиної глобальної держави – консолідованого Заходу, а також існуючих регіональних союзів та асоціацій і ТНК. Від усвідомлення реалій цього нового світопорядку залежить і місце держави в нових світових ієрархіях, і її здатність захищати свій політичний та економічний суверенітет, і можливість справляння впливу на міжнародні та внутрішньополітичні процеси. Для України це особливо актуально у зв'язку з її особливим геополітичним положенням та своєрідністю історичного розвитку. Українська держава має стати головним суб'єктом і гарантом національного суверенітету, національних інтересів, національного розвитку.

Література

1. Дегтяр А.О. Підвищення ефективності державно-управлінських рішень щодо розв'язання демографічних проблем в Україні / А.О. Дегтяр, Д.В. Карамішев // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. праць. – Х. : Вид-во ХарPI НАДУ "Магістр", 2006. – № 2 (29). – Ч. 2. – С. 16–24.
2. Роик В.Д. Социальная модель государства: опыт стран Европы и выбор современной России / В.Д. Роик // Социальный вестник. – 2006. – № 1–2. – С. 104–117.
3. Соціальні трансформації: міжнародний та вітчизняний досвід : монографія / [В.М. Новіков, Н.П. Сітнікова]. – К. : Інститут економіки, 2003. – 253 с.
4. Скуратівський В.А. Соціальна політика : навч. посіб. для слухачів, аспірантів, докторантів спеціальності "Державне управління" / В.А. Скуратівський, О.М. Палій, Е.М. Лібанова. – 2-е вид., доп. та переробл. – К. : Вид-во УАДУ, 2003. – 364 с.

УДК 351.83 (477)

СИСТЕМА ДЕРЖАВНОГО ЗАМОВЛЕННЯ НА ПІДГОТОВКУ СПЕЦІАЛІСТІВ З ВИЩОЮ ОСВІТОЮ ЯК ЗАСІБ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ, ВИКОРИСТАННЯ ТА РОЗВИТКУ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ КРАЇНИ

Мороз В.М.

кандидат наук з державного управління, доцент
Національний технічний університет "Харківський політехнічний інститут"

Annotation

The article presents an analysis of the existing system of state order for training specialists with higher education in the context of its performance on the process of formation, use and development of labor resources. This article contains suggestions for improving areas of state order for training specialists with higher education as a mean of state regulation.

Анотація

У статті викладено результати аналізу існуючої системи державного замовлення на підготовку спеціалістів з вищою освітою в контексті її ефективності щодо процесу формування, використання та розвитку трудового потенціалу країни. Надано пропозиції щодо напрямів удосконалення системи державного замовлення на підготовку спеціалі-

стів з вищою освітою як засобу державного регулювання.

Ключові слова

Система державного замовлення, державне управління, підготовка спеціалістів з вищою освітою, засіб державного регулювання, формування, використання та розвиток трудового потенціалу, трудовий потенціал країни, вищий навчальний заклад, працевлаштування випускників; ринок праці.

I. Вступ

В умовах глобалізації та посилення конкуренції у світовому економічному просторі загострюється проблема формування, відтворення та використання трудового потенціалу. За результатами досліджень Світового банку, проведених у 192 країнах, на трудовий потенціал припадає 64% загального багатства країн [1]. Трудовий потенціал суспільства визначається характером формування та реалізації здатності до праці кожної особи і значною мірою залежить від професійного вибору та успішності здобуття або зміни професії.

Загальна тенденція до скорочення кількісної компоненти трудового потенціалу країни в поєднанні з розбалансованістю процесів відтворення робочої сили спонукає суспільство до вдосконалення існуючих механізмів державного управління в контексті підвищення ефективності використання наявного трудового потенціалу країни. Пошук шляхів активізації резервів праці відбувається в умовах макроекономічної кризи та значного погіршення рівня життя населення держави. Кризова соціально-економічна ситуація в країні кардинально змінює умови відтворення і функціонування людини. Це виявляється в погіршенні медико-демографічних параметрів трудового потенціалу, активізації процесів трудової міграції, безповоротній втраті освітнього, професійно-кваліфікаційного та мотиваційного потенціалів тощо.

У цих умовах постановка та вирішення проблеми підвищення ефективності використання трудового потенціалу потребує глибоких змін у формах і методах державного управління. Одним з напрямів підвищення ефективності використання трудового потенціалу країни має стати оптимізація державних зусиль щодо формування, розвитку та використання якісної компоненти трудового потенціалу. У цьому контексті особливої ваги набуває питання інтенсивного розвитку психофізіологічної, освітньо-професійної та соціально-мотиваційної компоненти трудового потенціалу. Результативність цього процесу значною мірою залежить від рівня ефективності державного фінансування вищої освіти, зокрема через механізм державного замовлення на підготовку фахівців. Крім того, державне замовлення як один із засобів державного регулювання суспільно-

економічних процесів має забезпечувати економічну результативність витрат держави на професійну освіту. Таким чином, формування і розміщення державного замовлення на підготовку спеціалістів з вищою освітою може розглядатися як елемент системи заходів щодо підвищення якісних характеристик трудового потенціалу та ефективності їх використання.

Сутність, методологічні засади та різноманітні аспекти державного управління розкрили у своїх працях Г. Атаманчук, І. Бачило, В. Бакуменко, Л. Зайцева, В. Киричук, В. Князєв, Б. Курашвіли, О. Луньов, В. Малиновський, Н. Нижник, В. Ребкало, Ю. Тихомиров, В. Токовенко та багато інших. Проблеми підвищення ефективності державного управління розглядали Ю. Бажал, О. Кілієвич, О. Мертенс, О. Романюк, В. Цветков, В. Шаповал та інші вчені.

Питання державного управління у сфері освіти України стали предметом дослідження порівняно недавно. Так, різні аспекти цієї проблеми вивчали С. Жарая, С. Калашникова, В. Луговий, В. Майборода, С. Майборода та інші.

Соціально-економічні аспекти праці та зайнятості, зовнішніх трудових міграцій у межах національного, регіональних та локальних ринків праці досліджуються Д. Богинею, В. Онікієнком, Е. Лібановою, О. Грішнєвою, С. Бандуром, О. Балакіревою, І. Перегудовою, О. Малиновською, І. Прибитковою та багатьма іншими науковцями.

В українській та російській теорії і практиці вивченню проблем економічної ефективності освіти, витрат на неї та проблем людського капіталу присвятили свої праці такі вчені, як В. Марцинкевич, С. Струмлінін, В. Жамін, Є. Жильцов, В. Комаров, С. Костянян, В. Розов, В. Усанов, В. Щетинін, В. Александрова, Й. Бескид, Б. Данилишин, Г. Дмитренко, М. Карлін, К. Корсак, В. Мортиков та ін.

Серед зарубіжних науковців проблемами економічної ефективності освіти займалися представники теорії людського капіталу Т. Шульц, Г. Беккер, Г. Боуен, Л. Туроу, П. Ромер, Р. Барро, Е. Денісон та інші.

Разом з тим порівняно велика кількість наукових досліджень не тільки не вирішила проблему ефективності державного управління процесом формування, розвитку та використання трудового потенціалу, а й зумовила виникнення нових напрямів наукової думки про особливостей формування, використання та розвитку трудового потенціалу країни. Отже, дослідження питань щодо основних напрямів, форм і методів державного впливу на ефективне використання трудового потенціалу країни в контексті реалізації його якісного компонента потребує подальших наукових пошуків.

Зміна якісних та кількісних характеристик трудового потенціалу як рефлексія на стан розвитку суспільно-економічних відносин у країні потребує впровадження постійно діючої системи державного моніторингу ефективності використання трудового потенціалу. Одним із напрямів діяльності органів державної влади в рамках такої системи є пошук факторів, що стримують використання наявних потенцій трудового потенціалу країни. Ці потенції, як правило, містяться у межах якісних характеристик трудового потенціалу.

Результат від їх реалізації, на відміну від реалізації можливостей, що містяться у межах кількісних характеристик, може бути отриманий державою у порівняно короткий термін. На нашу думку, існуюча система формування та розміщення державного замовлення на підготовку спеціалістів з вищою освітою не забезпечує ефективного використання якісного компонента трудового потенціалу випускників ВНЗ, що позначається на результативності державного управління в цілому.

II. Постановка завдання

Мета статті – здійснити аналіз існуючої системи державного замовлення на підготовку спеціалістів з вищою освітою в контексті її ефективності щодо процесу формування, використання та розвитку трудового потенціалу країни.

Предметом дослідження обрано існуючу систему державного замовлення на підготовку спеціалістів з вищою освітою як засіб державного регулювання процесу формування, використання та розвитку трудового потенціалу країни.

III. Результати

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України “Про Порядок формування та розміщення державних замовлень на поставку продукції для державних потреб і контролю за їх виконанням” від 29.02.1996 р. № 266, формування державного замовлення, у тому числі й з підготовки фахівців, науково-педагогічних та робітничих кадрів, покладається на Міністерство економіки України [2]. Разом з тим п. 5.1 цієї Постанови Кабінету Міністрів України передбачає можливість затвердження державного замовлення щодо підготовки фахівців, науково-педагогічних та робітничих кадрів (разом з іншими пріоритетними напрямками: розроблення новітніх технологій у сфері науки і техніки та забезпечення розвитку матеріально-технічної бази науки; підвищення кваліфікації, перепідготовка та підготовка кадрів) окремими рішеннями Кабінету Міністрів України.

Алгоритм формування та розміщення державних замовлень Міністерством економіки України має такий загальний вигляд:

1) опрацювання поданих потенційними державними замовниками пропозицій та визначення обсягів продукції, необхідної для державних потреб у наступному році, та загальної суми коштів для її закупівлі;

2) включення зведених показників обсягів проекту державного замовлення до проекту Державної програми економічного і соціального розвитку України;

3) формування проекту державного замовлення на поставку продукції для державних потреб, виходячи зі схвалених Кабінетом Міністрів України проектів Державного бюджету України та Державної програми економічного і соціального розвитку України (разом з державними замовниками);

4) після затвердження Верховною Радою України Державного бюджету України внесення до проекту державного замовлення необхідних змін і уточнень, які подаються на розгляд Мінфіну (разом з державними замовниками);

5) погоджування проекту державного замовлення з Мінфіном і у двомісячний термін з дня набрання чинності Законом України про Державний бюджет України, подання його разом з пропозиціями щодо визначення державних замовників Кабінету Міністрів України на затвердження.

Відповідно до ст. 12 Закону України “Про освіту”, виконання завдань щодо формування та розміщення державного замовлення на підготовку спеціалістів з вищою освітою покладено на Міністерство освіти і науки України (міністерства і відомства України, яким підпорядковані навчальні заклади) [3]. Статтею 18 Закону України “Про вищу освіту” від 17.01.2002 р. № 2984-III визначено, що у сфері вищої освіти формування та розміщення державного замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою здійснюється спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади в галузі освіти і науки [4]. За логікою змісту Положення про Міністерство освіти і науки України, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 19.12.2006 р. № 1757 [5], таким центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки є Міністерство освіти і науки України (МОН). Так, відповідно до п. 4 цього Положення, МОН України разом з Мінекономіки щороку формує та доводить до відома навчальних закладів, що належать до сфери управління МОН, державне замовлення на підготовку фахівців, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів (післядипломна освіта) для державних потреб. Відповідно до структури МОН України та розподілу обов’язків

між основними підрозділами робота щодо формування обсягів і структури підготовки фахівців з вищою освітою покладена на Департамент вищої освіти [6].

Формування обсягів державного замовлення на підготовку та випуск фахівців з вищою освітою здійснюється МОН України на підставі подання керівників вищих навчальних закладів I–IV рівнів акредитації, які підпорядковані МОН України. Організація цього процесу відбувається, як правило, в контексті роз'яснень МОН, які подаються у відповідному листі. Наприклад, у 2010 р. такі роз'яснення наведені у Листі МОН України “Щодо формування пропозицій до обсягів державного замовлення на 2010 рік” від 30.12.2009 р. № 1/9-928 [7].

Обсяги державного замовлення на підготовку спеціалістів за освітньо-кваліфікаційними рівнями формується відповідно до переліків, затверджених постановами Кабінету Міністрів України. Наприклад, обсяги прийому бакалаврів формуються за переліком, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України “Про перелік напрямів, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра” від 13.12.2006 р. № 1719 [8]; обсяги прийому та випуску спеціалістів, магістрів, а також випуск бакалаврів за переліком, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України “Перелік напрямів та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями” від 24.05.1997 р. № 507 [9].

При формуванні проектних показників прийому до вищих навчальних закладів за кошти державного бюджету у 2010 р. МОН України радить керівникам вищих навчальних закладів I–IV рівнів акредитації прийняти до уваги: прогнозоване зменшення кількості випускників загальноосвітніх шкіл; регіональні потреби у фахівцях з вищою освітою; відповідність регіональних ринків освітніх послуг та ринків праці; факт перевиробництва підготовки фахівців з окремих напрямів підготовки і спеціальностей; ускладнення з працевлаштуванням випускників. Крім того, проектні показники обсягів прийому на навчання та випуску фахівців у 2010 р. слід погодити з відповідним суб'єктами владних відносин – Міністерством освіти і науки Автономної Республіки Крим, управліннями освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій та регіональними центрами зайнятості.

Пропозиції щодо обсягів прийому та випуску фахівців вищими навчальними закладами повинні формуватися за допомогою програмного забезпечення “Обсяги прийому та випуску фахівців вищими навчальними закладами I–IV рівнів акредитації – 2010 рік”.

Разом з тим обсяги державного замовлення на підготовку спеціалістів з вищою освітою регулюються Указом Президента України “Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні” від 04.07.2005 р. № 1013/2005 [10], яким передбачено запровадження, починаючи з 2005 р., прийому за державним замовленням на денну форму навчання до державних вищих навчальних закладів не менше ніж 50% від загального обсягу прийому громадян із забезпеченням відповідного фінансування. Наприклад, частка студентів, які навчаються за державні кошти у ВНЗ Франції та Німеччини, становить близько 85% [11].

Наявність досить потужного нормативно-правового забезпечення процесу формування державного замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою не вирішує питань щодо відповідності ринку освітніх послуг сучасному стану розвитку ринку праці. Результатом такої неузгодженості стає неефективне використання трудового потенціалу країни. Слід зауважити, що формування і розміщення державного замовлення на підготовку спеціалістів з вищою освітою відбувається в контексті Закону України “Про державне замовлення для задоволення пріоритетних державних потреб” від 22.12.1995 р. № 493/95-ВР [12].

Цей Закон встановлює загальні правові та економічні засади формування, розміщення і виконання на договірній (контрактній) основі замовлень держави на поставку (закупівлю) товарів, виконання робіт, надання послуг для задоволення пріоритетних державних потреб. Інакше кажучи, підготовка спеціалістів з вищою освітою входить до пріоритетних державних потреб. Відповідно до п. 1 ст. 2 цього Закону, держава виступає гарантом за зобов'язаннями державних замовників, до яких Закон відносить Верховну Раду України та інші центральні органи державної влади України, Раду Міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київську та Севастопольську міські державні адміністрації, державні організації та інші установи, які є головними розпорядниками коштів державного бюджету. Отже, метою державного замовлення можна вважати задоволення пріоритетних державних потреб. Держава, з одного боку, виступає замовником відповідної продукції для державних потреб, а з іншого – гарантом її споживання. Отже, держава відповідає за працевлаштування фахівців, підготовка яких була здійснена в межах державного замовлення. Механізм реалізації цієї норми передбачає нормативно-правове забезпечення відповідних дій державних замовників та виконавців державного замовлення.

Основою організаційно-правового механізму щодо працевлаштування випускників ВНЗ України є такі документи: Конституція

України; Закон України “Про освіту”; Закон України “Про вищу освіту”; Постанова Кабінету Міністрів України “Про порядок працевлаштування випускників ВНЗ, підготовка яких здійснювалась за державним замовленням” від 22.08.1996 р. № 992; Лист заступника міністра В.П. Бабака “Щодо самостійного працевлаштування випускників” від 14.10.1997 р.; Рішення колегії Міносвіти протокол “Про організаційну роботу ВНЗ щодо працевлаштування випускників” від 24.11.1999 р. № 13/4 – 5; Наказ Міносвіти “Про працевлаштування випускників ВНЗ” від 30.12.1999 р. № 454. Разом з тим наявний механізм не здатний забезпечити гарантії держави щодо зобов’язань замовників.

Відсутність гарантій щодо ефективного використання трудового потенціалу зумовлена декількома основними факторами, які пов’язані з можливістю та напрямками реалізації набутих під час навчання якісних характеристик трудового потенціалу.

Втручання держави в регулювання купівлі-продажу робочої сили та її раціонального використання зумовлено неспроможністю ринкової економічної системи забезпечити виробництво робочою силою необхідної якості – з відповідними загальноосвітніми та кваліфікаційними характеристиками, зменшити зростання безробіття, а також забезпечити значну частину безробітних засобами для існування [13]. Тобто держава, у тому числі й через механізм державного замовлення на підготовку спеціалістів з вищою освітою, забезпечує підготовку робочої сили відповідної якості та створює умови для її працевлаштування.

Державне замовлення є засобом державного регулювання економіки, способом формування на договірній (контрактній) основі складу та обсягів продукції (робіт, послуг), необхідної для державних потреб, розміщення державних контрактів на поставку (закупівлю) цієї продукції (виконання робіт, надання послуг) серед суб’єктів господарювання незалежно від їх форми власності [14]. Категорія “державне регулювання” є однією з базових дефініцій у науці та практиці державного управління. Під регулюванням зазвичай розуміють діяльність, спрямовану на корегування роботи системи (елементів системи) з метою забезпечення досягнення системою (елементами системи) такого стану, який забезпечує її (їх) роботу відповідно до визначених характеристик. Тобто цей вид діяльності розглядається як регуляційний процес, метою якого є досягнення відповідного рівня взаємодії та злагодженості окремих частин.

Разом з тим параметри регулювання ринку мають певні межі, визначені самою його природою. Принцип взаємодії держави та ринку досить вдало було подано Дж. Стіг-

ліцом, який визначив підстави, що обґрунтовують діяльність уряду: неефективна конкуренція; товари суспільного споживання; екстерналії; неповні ринки; недостовірність інформації; безробіття, інфляція та дисбаланс [15]. Отже, регулювання ринку праці, у тому числі через державне замовлення на підготовку спеціалістів з вищою освітою, є цілком обґрунтованим. Але межа державного замовлення чітко визначена метою підготовки спеціалістів – задоволення пріоритетних потреб держави.

Категорія “пріоритетна потреба держави” не має чіткого тлумачення, що призводить до викривлення її змісту. У загальному розумінні під потребою розуміють об’єктивну потребу (дефіцит) у будь-чому необхідному для забезпечення життєдіяльності суб’єкта та його розвитку. Цілком логічно, що підготовка фахівців з вищою освітою в межах державного замовлення на підготовку здійснюється для забезпечення потреб держави. Разом з тим практика працевлаштування випускників свідчить про невідповідність обсягу державного замовлення потребам ринку. Наприклад, за даними фахівців Рахункової палати, протягом останніх років залишились непрацевлаштованими 1646 випускників ВНЗ, на підготовку яких неефективно використано понад 22 млн грн бюджетних коштів. Ще 1686 випускників працевлаштувались самостійно на підприємства недержавної форми власності, що означає неефективне використання майже 19 млн грн бюджетних коштів і є фактичним інвестуванням бізнесу [16]. Серед основних причин виникнення такої ситуації виділяють такі: небажання випускника здійснювати професійну діяльність за здобутим фахом та неспроможність державного підприємства (установи, організації) надати робоче місце випускникові.

Слід звернути увагу, що виникнення цих підстав зумовлено недосконалістю існуючого механізму державного замовлення щодо підготовки фахівців з вищою освітою.

По-перше, держава, здійснюючи втручання в діяльність ринку, має реалізовувати лише ті функції, виконання яких є неприбутковим для ринку. Чи може підготовка фахівця ВНЗ за окремими спеціальностями бути прибутковою? Практика свідчить, що майже половина випускників ВНЗ фінансувала своє навчання за кошти фізичних та юридичних осіб на умовах контракту. Тобто споживач освітніх послуг вищого навчального закладу готовий фінансувати своє навчання. Разом з тим не кожна спеціальність є привабливою з погляду споживача. Мотивом вибору майбутньої спеціальності стає не потреба ринку, яка формує грошову винагороду за відповідну працю, а престижність професії. Цей процес відбувається без врахування реальних можливостей працевлаштування, що створює умови для зрос-

тання безробіття серед молоді. Кількість випускників, які закінчили вищі навчальні заклади у 2007 р. та зареєструвалися в центрах зайнятості як такі, що шукають роботу, становила 22,4 тис. осіб (це на 7 тис. випускників більше, ніж у 2006 р.) [17].

За інформацією регіональних служб зайнятості, пропозиція юристів на ринку праці в шість разів, психологів у чотири рази, економістів у три рази, вихователів дитячого садка та навчально-виховного закладу у два рази перевищує попит. Чи є доцільним включати ці спеціальності до державного замовлення в поточному році? Виникає ситуація, коли держава через відповідне державне замовлення перевантажує ринок праці, витрачаючи бюджетні кошти, а потім вживає заходів щодо соціальної підтримки безробітних. Це призводить не лише до неефективного використання державного бюджету, а й до втрати недоотриманого економічного ефекту від нереалізації особою власного трудового потенціалу. Таким чином, профорієнтаційна робота, метою якої є посилення конкурентоспроможності працівника на ринку праці та досягнення ефективної зайнятості населення, не вирішує покладених на неї завдань.

Сучасний стан балансу між професійними інтересами і можливостями людини та потребами суспільства в конкретних видах професійної діяльності не забезпечує ефективного використання трудового потенціалу особи. За даними наукових досліджень, професійна орієнтація впливає на збільшення продуктивності праці (залежно від галузі на 10–30%), скорочення плинності кадрів (на 20–25%), зниження аварійності і травматизму (на 35–45%), продовження періоду працездатності (на 8–10%) [18].

По-друге, система державного замовлення на підготовку спеціалістів з вищою освітою має забезпечувати працевлаштування випускників ВНЗ, підготовка яких здійснювалася за кошти державного бюджету, за фахом. Цей напрям роботи передбачає проведення професійної орієнтації (професійна інформація; професійна консультація; професійний відбір; професійна адаптація) на якісно новому рівні.

Виявлення мотивів до здобуття вищої освіти за відповідною спеціальністю в поєднанні з опрацюванням механізму закріплення цих мотивів дасть змогу активізувати процес професійного самовизначення та реалізації здатності особи до праці. Тут слід звернути увагу на те, що соціальний статус професії формується в площині її економічного та суспільного значення. Економічний статус залежить від рівня матеріальної винагороди. Суспільний статус професії пов'язаний з економічним, але його також визначають такі параметри, як змістовність і рі-

вень популярності. Слід враховувати, що на популярність професій впливають національні або місцеві трудові традиції, належність людини до тієї чи іншої соціальної групи. Крім того, рівень популярності професії не завжди залежить від величини оплати та складності праці. Отже, держава має створювати позитивний імідж працівників тих професій, які є дефіцитними.

По-третє, планування та проходження виробничої практики студентом є елементом виконання державного замовлення на підготовку спеціалістів з вищою освітою. Крім того, виробнича практика студентів є індикатором етапу професійного самовизначення особистості. Саме під час проходження виробничої практики особа може остаточно визначити відповідність конкретного виду професійної діяльності власним можливостям і потребам. Крім того, організація та проведення виробничої практики може стати індикатором для держави щодо можливості майбутнього працевлаштування випускника на відповідному підприємстві (організації, установи). Ця норма, в окремій своїй частині, знайшла відображення у п. 2.1 Положення про проведення практики студентів ВНЗ України від 08.04.1993 р. № 93, затвердженого Міністерством освіти України, відповідно до якого бази практики для студентів, які навчаються у межах державних, регіональних замовлень, надають органи, котрі формували замовлення на спеціалістів [19].

Відповідно до п. 2.3 Положення про проведення практики студентів ВНЗ, студенти можуть самостійно підбирати для себе місце проходження практики і пропонувати його для використання. Разом з тим чинне Положення не забезпечує встановлення зв'язку між базою проходження практики студентом та майбутнім місцем його працевлаштування, хоча ця норма є цілком логічною з огляду на природу та зміст державного замовлення на підготовку спеціалістів з вищою освітою.

По-четверте, механізм формування та виконання державного замовлення на підготовку спеціалістів з вищою освітою потребує якісно опрацьованого прогнозу розвитку державного та регіонального ринків праці на середньо- та довгостроковий періоди.

Практика прогнозування попиту на роботу силу значно поширена у багатьох країнах світу: США (перспективні кадрові прогнози на 10–15 років здійснюються Бюро статистики праці й уточнюються кожні два роки); Франції (прогнозування робочої сили у режимі "п'ятирічних планів"); Росії (здійснення середньострокового прогнозування територіально-виробничої потреби в робочій силі науковими центрами регіонів, що виступає обґрунтуванням обсягів підготовки кадрів за професіями і спеціальностями) [20].

Крім того, з метою забезпечення ефективності механізму державного замовлення

на підготовку кадрів необхідно переглянути критерії його формування. Критерії формування державного замовлення на підготовку фахівців, науково-педагогічних та робітничих кадрів визначені наказом Міністерства економіки України "Про затвердження критеріїв формування державного замовлення на поставку продукції для державних потреб" від 03.10.2005 р. № 314 [21], включають показники загальнодержавного та галузевого рівня. До складу критеріїв формування державного замовлення не входять показники, які характеризують кінцеві результати реалізації державного замовлення, тобто показники ефективності, результативності та якості підготовки фахівців, а ті, які характеризують реальну ситуацію щодо працевлаштування підготовлених за рахунок бюджетних коштів кадрів, їхню конкурентоспроможність на ринку праці [11]. Невраховання критеріїв, що характеризують ефективність реалізації державного замовлення, а також особливостей розвитку регіонів призводить до неефективного витрачання коштів державного бюджету, значних територіальних і галузевих асиметрій у задоволенні поточних і перспективних кадрових потреб.

IV. Висновки

Існуюча система державного замовлення на підготовку спеціалістів з вищою освітою не гарантує ефективність процесу формування, використання та розвитку трудового потенціалу країни. Серед напрямів, що сприятимуть удосконаленню існуючого механізму регулювання відповідного процесу, є такі:

1. Система державного замовлення на підготовку спеціалістів з вищою освітою повинна охоплювати лише ті спеціальності, навчання за якими не може бути прибутковим видом діяльності, з огляду на відсутність відповідного рівня попиту на ринку праці, але є необхідним для задоволення пріоритетних потреб держави. Крім того, підготовка спеціалістів за кошти державного бюджету має здійснюватися виключно в профільних ВНЗ.

2. Система державного замовлення на підготовку спеціалістів з вищою освітою повинна корегуватися з державною системою професійної орієнтації населення. Держава повинна вживати заходів з підвищення статусу професій, які користуються попитом на ринку та відповідають пріоритетним потребам держави.

3. Підсумком проведення практики студентів ВНЗ повинно стати корегування обсягів державного замовлення на підготовку спеціалістів з вищою освітою. Наприклад, особи, які за підсумками виробничої практики виявили бажання продовжувати навчання за обраним фахом, повинні укласти тристоронній контракт

(особа – підприємство – держава), який встановлює зобов'язання щодо відпрацювання певного строку на відповідному підприємстві. У разі небажання особи підписувати такий контракт держава призупиняє фінансування її навчання та пропонує продовжити навчання за кошти фізичних та юридичних осіб на умовах контракту. Відмова підприємства (установи, організації) надати місце проходження виробничої практики студенту, а також відмова заключити контракт на майбутнє працевлаштування спеціаліста стає підставою для корегування державного замовлення на поточний рік з урахування тенденцій розвитку ринку праці.

4. Державне регулювання процесу формування, використання та розвитку трудового потенціалу країни потребує створення мережі аналітичних центрів, можливо на базі існуючої системи державних служб зайнятості, метою діяльності яких має стати проведення моніторингу регіонального ринку праці та опрацювання середньо- та довгострокового прогнозів щодо тенденцій його розвитку. До діяльності таких аналітичних центрів доцільно залучити регіональні органи державної влади та місцевого самоврядування, представників суб'єктів господарювання тощо. Крім того, у діяльності аналітичного центру повинні брати участь представники державних ВНЗ, але з правом дорадчого голосу. Це зауваження зумовлено зацікавленістю окремих ВНЗ отримати більшу кількість бюджетних місць, ніж того потребує ринок, що, з одного боку, забезпечить авантаження ВНЗ, але з іншого – призведе до виникнення дисбалансу на ринку праці.

Наведені вище висновки не дають змоги вирішити проблему ефективності державного замовлення на підготовку спеціалістів з вищою освітою, а лише створюють підґрунтя для подальших пошуків шляхів удосконалення процесу формування, використання та розвитку трудового потенціалу країни. У контексті вищевказаного потребують подальшого опрацювання питання, що пов'язані з виявленням чинників, які знижують ефективність системи державного замовлення на підготовку спеціалістів з вищою освітою та опрацюванням пропозицій щодо напрямів удосконалення системи формування і розміщення державного замовлення на підготовку спеціалістів з вищою освітою в межах організаційно-правового, фінансово-економічного, господарсько-політичного та мотиваційно-інформаційного механізмів державного управління.

Література

1. Концепція державної системи професійної орієнтації населення : Постанова Кабінету Міністрів України від 17.09.2008 р. № 842 // Офіційний вісник України. – 2008. – № 72. – С.53-54.
2. Порядок формування та розміщення державних замовлень на поставку про-

- дукції для державних потреб і контролю за їх виконанням : Постанова Кабінету Міністрів України від 29.02.1996 р. № 266 // Зібрання постанов Уряду України. – 1996. – № 8. – С. 239–240.
3. Закон України “Про освіту” // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 21. – Ст. 84.
 4. Закон України “Про вищу освіту” // Офіційний вісник України. – 2002. – № 8. – Ст. 327.
 5. Положення про Міністерство освіти і науки України : Постанова Кабінету Міністрів України від 19.12.2006 р. № 1757 // Урядовий кур’єр. – 2007. – № 3. – С. 3–4.
 6. Про Міністерство (структура): Департамент вищої освіти [Електронний ресурс] / Міністерство освіти і науки України. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/main.php?query=education/higher/department>.
 7. Законодавство (Лист МОН від 30.12.2009 р. № 1/9-928): Щодо формування пропозицій до обсягів державного замовлення на 2010 рік [Електронний ресурс] / Міністерство освіти і науки України. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/>.
 8. Перелік напрямів, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра : Постанова Кабінету Міністрів України від 13.12.2006 р. № 1719 // Офіційний Вісник України. – 2006. – № 50. – Ст. 3333.
 9. Перелік напрямів та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями : Постанова Кабінету Міністрів України від 24.05.1997 р. № 507 // Офіційний вісник України. – 1997. – № 22. – С. 42–43.
 10. Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні : Указ Президента України від 04.07.2005 р. № 1013/2005 // Офіційний вісник України. – 2005. – № 27. – С. 30.
 11. Левченко О.М. Напрями удосконалення механізму формування державного замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою / О.М. Левченко // Економічні науки : збірник наукових праць Кіровоградського національного технічного університету. – 2009. – № 15. – С. 43–47.
 12. Про державне замовлення для задоволення пріоритетних державних потреб : Закон України від 22.12.1995 р. № 493/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 3. – Ст. 9.
 13. Економічна енциклопедія : у 3 т. / [редкол. С.В. Мочерний та ін.]. – К. : Академія, 2000. – 864 с.
 14. Мачуський В.В. Господарське законодавство : навч. посіб. / В.В. Мачуський, В.Є. Постільга. – К. : КНЕУ, 2004. – 275 с.
 15. Стігліц Дж. Економіка державного сектора / Дж. Стігліц ; [пер. з англ. А. Олійник]. – К. : Основи, 1998. – 854 с.
 16. Офіційні повідомлення: Державне замовлення не для державних потреб (архів 2006) [Електронний ресурс] / Рахункова палата України. – Режим доступу: <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/index>.
 17. Статистичний збірник. Регіони України : у 2 ч. / [за ред. О.Г. Осауленка, Н.С. Василенко]. – К. : Держкомстат України, 2008. – Ч. 1. – 803 с.
 18. Про Концепцію державної системи професійної орієнтації населення : Постанова Кабінету Міністрів України від 27.01.1994 р. № 48 // Урядовий кур’єр. – 1994. – № 4. – С. 2–3.
 19. Про затвердження Положення про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України : наказ Міносвіти від 08.04.1993 р. № 93, державна реєстрація від 30.04.1993 р. № 35 / Вища освіта в Україні нормативно-правове регулювання). – К. : Форум, 2003. – С. 399–412.
 20. Ільч Л.М. Ефективність відтворення трудового потенціалу України : монографія / Л.М. Ільч. – К. : Енергія плюс, 2007. – 212 с.
 21. Про затвердження критеріїв формування державного замовлення на поставку продукції для державних потреб : наказ Міністерства економіки України від 03.10.2005 р. № 314 // Офіційний Вісник України. – 2005. – № 42. – Ст. 2678.

УДК 323.2

ДОВІРА ДО ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ЯК КАТЕГОРІЯ ПОЛІТИЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Погорелий С.С.

здобувач Харківського регіонального інституту державного управління НАДУ при Президентіві України